

Ми розглядаємо параметризовану базу як реальну можливість для створення універсального (багатоцільового) словника. У базі передбачено параметри:

- граматичні (частина мови і категоріальні значення, напр., рід, число, відмінок, особа тощо);
- структурні (напр., моделі морфної структури слів різних частин мови; моделі керування дієслівні, іменні, атрибутивні тощо);
- лексико-семантичні, які віддзеркалюють системні відношення (синонімія, антонімія, омонімія, паронімія, ідеографія);
- статистичні.

Таке багатоаспектне накопичення мовних фактів та встановлення закономірностей їхнього функціонування в різних типах текстів разом із фреквентарієм дозволить розробити, за словами М. В. Всеволодової, новий тип граматики – граматики для лінгвіста. І перші кроки в цьому напрямку ми вже можемо робити сьогодні, розробляючи такі проблеми:

Системно-структурне дослідження морфології української мови:

для іменників:

- динаміка використання різних відмінків і тенденції розвитку відмінкової системи;
- сучасні тенденції в родовій категоризації іменника;
- словозмінні та класифікаційні елементи в категорії числа (семантика злічуваності / незлічуваності);

для прикметників:

- морфолого-синтаксична характеристика прикметника;
- морфологічні категорії прикметника;
- перехід інших частин мови в прикметники тощо;

для дієслова:

- обсяг реалізації дієслівної парадигми та особливості використання дієслівних форм у сучасних дискурсах;
- категорія виду та видові протиставлення в сучасних текстах;
- категорія часу та явища транспозиції тощо.

Комп'ютерна підтримка проекту забезпечується пакетом алгоритмів і програм автоматичного морфологічного і

синтаксичного аналізу української мови, морфного сегментування тексту, укладання повних і часткових словників за частотою, алфавітом, а також пакетом статистичної обробки лінгвістичних даних. Створення алфавітного словника здійснюється у двох режимах: автоматичному (без зняття омонімії) і автоматизованому (зі зняттям лексичної і лексико-граматичної омонімії, у деяких випадках ця функція також передбачена пакетом програм). Для виконання таких завдань, як синтаксичний аналіз речення, створення словників неолексем, синонімічних груп, тезауруса тощо передбачено програмне забезпечення в автоматизованому режимі, оскільки їх здійснення потребує контроль за значенням. При цьому обов'язковою є функція конкордансної ілюстрації з корпусу текстів. Програмне забезпечення базується на таких словниках української мови: орфографічний, граматичний, морфемний, синонімічний, антонімів, фразеологічний, тлумачний, кожен з яких має комп'ютерне представлення у базі знань, у розробці якого брали участь автори цього проекту. Програмно передбачено автоматичне порівняння авторських текстових словників зі словниками мови, що скорочує роботу лінгвіста в десятки разів.

Отже, запропонована методика створення корпусу українських текстів є узагальненням комплексу теоретичних і прикладних ідей сучасного мовознавства. Технологія конструювання корпусу робить її надзвичайно ефективним та раціональним інструментом (вона зберігає час та людські ресурси) для спеціалістів-філологів різного профілю, тому що передбачає роботу в режимі **on-line**. Електронна база лінгвістичних даних – компонент корпусного дослідження – зі своєю методологією і технологією допомагає ефективно й оперативно здійснювати масштабні комплексні філологічні дослідження на рівні сучасної наукометрії.

Створений корпус може використовуватися як готовий продукт і як модель для конструювання аналогічних корпусів колегами з різних наукових та навчальних інституцій України.

1. Апресян Ю. Д. О толковом словаре управления и сочетаемости русского глагола // Словарь. Грамматика. Текст. – М., 1998.

Н. Дем'яненко, канд. філол. наук

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНОГО СПІВВІДНОШЕННЯ РОЗУМУ І ПОЧУТТІВ У ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Проаналізовано групу фразеологізмів польської мови в руслі проблематики картини світу, досліджено особливості семантичного співвіднесення розуму і почуттів, представлених у польській фразеології.

The article analyzes a number of Polish idioms within language pictures of the world, specific features of semantic correlation of rationality and feelings represented in the Polish phraseology.

Розум і почуття відіграють важливу роль у створенні характеристики людини. Пізнавальні потреби передбачають появу інтелектуальних рис характеру, потреба в спілкуванні обумовила появу емоційних рис характеру. У польській фразеології знайшли своє відображення як одні, так й інші риси характеру. Дослідження фразеологічної системи польської мови дозволили виявити, що найбільша кількість фразеологічних одиниць на позначення розумових здібностей людини містить у своєму складі лексему "голова". Найбільш частотною серед фразеологізмів, що окреслюють почуття людини, є група з головним компонентом "серце". Отже, перед нами стоїть завдання дослідити фразеологічні одиниці з головними компонентами "голова" і "серце" в польській мові. Дослідники наголошують на тому, що назви частин тіла використовуються при створенні метонімічних сполучень слів, доповнюючи й збагачуючи номінацію і, таким чином, є визначним фактором розвитку лексичної системи будь-якої мови. Ролі компонентів у семантичній структурі фра-

зеологізмів приділяється велика увага. Так, А. Емірова [6, с. 62] називає іменники "голова", "серце" та ін. "центрами, що організують цілі гнізда стійких зворотів". На думку Ю. Аваліані, іменник "голова" служить центром типологічного ряду із загальним значенням оцінки розумових та моральних якостей особистості і є стрижневим словом для цього типологічного ряду. При утворенні подібних рядів ці стрижневі слова "по суті виконують роль індикаторів, котрі класифікують знаки певної теми, яка розкривається в подібних рядах" [1, с. 2-3].

Метою нашої розвідки є окреслення особливостей семантичного співвідношення розуму та почуттів, представлених у польській фразеології, і визначення, з якими асоціативними образами пов'язується в носіїв польської мови позначення розумових здібностей людини та почуттів особистості.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що фразеологічні звороти певної тематичної групи завдяки своєму широкому використанню як у розмовній, та в

літературній мові становлять значний за обсягом мовний матеріал, який потребує спеціального лінгвістичного й етнолінгвістичного опису. Обґрунтованість, достовірність наукових положень базується на об'єктивних мовних фактах, зібраних нами на підставі лексикографічних джерел.

Як відомо, фразеологізм формується в результаті відповідного мовного процесу, званого фразеологізація, тобто переосмислення вільного словосполучення (або речення), яке ґрунтується на порівнянні, метафорі, метонімії тощо. Нове значення фразеологізму ніколи не буває несподіваним, якісь "мікроелементи" нового глобального змісту закладені в самій природі цих компонентів та в їх сполучувальних можливостях" [2, с. 33]. Доказом того, що десемантизація компонентів фразеологізму не є цілковитою, на думку А. Пайдзінської, слугує, з одного боку, можливість цільової актуалізації та різного роду варіантності всередині фразеологізму, а з другого – різні контекстуальні обмеження можливої зміни компонентів. Вона зауважує: "якщо б компонент фразеологічної одиниці не був словом із лексичним значенням, то зміни й заміни компонентів не порушували б сенсу цілого, тобто фразеологізму" [7, с. 8-9]. Отже, складові фразеологічних одиниць різною мірою все ж здатні виконувати номінативну функцію, співвідносячись із відповідним предметом об'єктивної дійсності, але ступінь їх делексикалізації при цьому може бути різним. Фразеологічний образ – це "одночасно й об'єктивна даність (соціально закріплений за цим фразеологізмом і соціально значимий образний зміст) і її суб'єктивне сприйняття учасниками комунікації" [5, с. 10]. Образ, покладений в основу фразеологічної одиниці, не може бути втрачений у зворотах із живою внутрішньою формою: образ не є осмисленим, хоча той, хто його вживає, усвідомлює, що використовує зворот у переносному значенні, якщо його складники вживаються в мові самостійно.

Велика кількість фразеологічних одиниць у польській мові з опорним словом *serce* "серце" дає можливість стверджувати, що саме із цієї частиною тіла пов'язане емоційне життя людини. У мовній картині світу носія польської мови *serce* – це не центральний орган кровоносної системи, ритмічні скорочення якого забезпечують кровообіг, а місце зосередження почуттів, настроїв, переживань людини: *gorące serce, złe serce, dobre serce, zimne serce*. Внутрішні характеристики людини в мовній картині світу залежать також від розміру серця. Так, *człowiek wielkiego serca* – це "хтось дуже добрий, чуйний, здатний гаряче й глибоко перейматися чиймись переживаннями, горем", навпаки, *człowiek małego serca* – "особа недобррозичлива, зла, якій немає діла до оточуючих".

Велике значення для визначення внутрішньої форми фразеологізму має прикметник, який окреслює компонент *serce*. Так, фразеологізму *miękkie serce* можна протиставити *serce kamienne, serce z kamienia, serce z głazu* (прикметники *miękkie* і *kamienne*, як відомо, позначають протилежні якості); те ж саме можна сказати і про фразеологізми *bojaźliwe serce* і *mężne serce*, до складу яких належать антонімічні прикметники *bojaźliwe* – *mężne*). А фразеологізми *łeżliwe serce* і *bojaźliwe serce* можуть виступати як синоніми, оскільки позначають боязку людину. Ті самі відношення пов'язують фразеологізми *łwie serce* і *mężne serce*, які однаково характеризують мужню, хоробру людину; хоча слід додати, що фразеологізм *łwie serce* має ще й додаткове значення "великодушна людина".

Фразеологізми *zimne serce* і *życzliwe serce* знаходяться в антонімічних стосунках, прикметники *zimny* і

życzliwy позначають протилежні риси щодо внутрішньої характеристики людини. Слід додати, що синонімами до фразеологізму *życzliwe serce* виступають фраземи *zaczne serce, gołębie serce, litościwe serce*. Отже, можемо визначити такі антонімічні пари фразеологізмів із компонентом *serce*:

<i>miękkie serce</i>	<i>serce kamienne, serce z kamienia, serce z gazu</i>
<i>dobre serce</i>	<i>złe serce</i>
<i>mężne serce</i>	<i>bojaźliwe serce, zajęcze serce</i>
<i>człowiek wielkiego serca</i>	<i>człowiek małego serca</i>
<i>życzliwe serce</i>	<i>zimne serce</i>

Також можна визначити синонімічні ряди фразеологізмів із компонентом *serce*:

- *litościwe serce* – *życzliwe serce* – *złote serce* – *człowiek wielkiego serca* – *człowiek gołębiego serca* – *gołębie serce* – *zaczne serce*;
- *mężne serce* – *nieustraszone serce* – *łwie serce*;
- *łeżliwe serce* – *bojaźliwe serce* – *zającze serce*;
- *zimne serce* – *serce kamienne* – *serce z żelaza*.

Окремо слід зупинитися на фразеологізмах, у складі яких є прикметник, утворений від метафоричної назви тварин, птахів або комах. Це такі як: *łwie serce, zajęcze serce, gołębie serce, jaszczurcze serce*. Дуже важливе значення при творенні внутрішньої форми таких фразеологізмів має саме зооморфонім, який входить до їх складу у формі присвійного прикметника. У картині світу носія польської мови, як уже зазначалося, лев пов'язується із силою, мужністю, а, оскільки ця тварина є царем звірів, то і друге значення цього фразеологізму – "великодушність" пов'язане із значенням назви *lew*.

Прикметник *zającze* походить від назви *zając* "заєць", головною рисою якого є лякливість, а, отже, зооморфонім теж є важливою складовою внутрішньої форми цього фразеологізму.

Назва птаха *gołąb*, відповідно, й утворений від неї прикметник (*gołębie*), асоціюється з добротою, м'якістю, яку символізують ці птахи, пор. переносне значення ад'єктива *gołębi*: "добрий, чуйний, лагідний" [9, с. 281].

Таким чином, стосовно зооморфонімів у складі фразеологізмів із компонентом *serce* можна сказати, що вони, як і інші прикметники, що окреслюють компонент-назву частини тіла, визначають й уточнюють метонімічне значення фразеологічної одиниці.

У мовній картині світу носіїв польської мови *serce* "серце" як центр почуттів протиставляється голові як частині тіла, в якій сконцентрований розум людини, її думки. Фразеологічна система польської мови включає такі фразеологізми з компонентом *głowa* "голова": *wichrowata głowa, zielona głowa, uparta głowa, spokojna głowa, logiczna głowa, uczona głowa, tęga głowa, zdolna głowa, twarda głowa, ministerialna głowa, bystra głowa, mądra głowa, słaba głowa, tępa głowa, ośla głowa, barania głowa, kwadratowa głowa, zakuta głowa, ciasna głowa, pusta głowa, człowiek z głową, człowiek bez głowy*. Велике значення має прикметник, що окреслює компонент-іменник *głowa*, через те, що від його значення залежить цілісне значення фразеологізму. Більшість фразеологічних одиниць із таким компонентом позначає інтелектуальні властивості людини, позитивно чи негативно забарвлені. Усі фразеологізми з компонентом *głowa* (за винятком зворотів *wichrowata głowa, zielona głowa, uparta głowa*) можна поділити на 2 групи щодо позначення інтелектуальних властивостей людини. Так, розумну людину позначають фразеологізми *logiczna głowa, uczona głowa, zdolna głowa, ministerialna głowa, mądra głowa*, а розумово обмежену, тупу людину окреслюють звороти *słaba głowa, tępa głowa, ośla głowa*,

barania głowa, kwadratowa głowa, zakuta głowa, ciasna głowa, pusta głowa. Фразеологізми *tęga głowa* і *twarda głowa* вирізняються своєю амбівалентністю, оскільки можуть позначати як тупу, так і здібну людину.

Окремо слід вирізнити фразеологізми *ośla głowa* і *barania głowa*, які мають у своєму складі прикметник-зооморфним. Значення цих прикметників повністю мотивують значення цілісності фразеологізмів, оскільки такі тварини, як *baran* "баран" та *osioł* "віслик" у носіїв польської мови вважаються, як уже зазначалося, за тупих, нерозумних створінь, і ці характеристики у відношенні до людини створюють образ розумово обмеженої, тупої, нездібної особи.

Фразеологічна одиниця *wichrowata głowa* позначає легкодуху людину, яка не дуже замислюється над серйозними речами. Внутрішня форма фразеологізму тут утворена за допомогою прикметника *wichrowaty*, який окреслює головний компонент.

Зворот *zielona głowa* означає недосвідчену людину, і в цьому фразеологізмі внутрішня форма базується також на похідному значенні прикметника *zielony*, який позначає "людину недосвідчену, що не має знань у якійсь галузі, яка не орієнтується в чомусь" [9, с. 1359-1360].

Фразеологізм *bystra głowa* метонімічно позначає людину швидку й енергійну в діях, думках, учинках. Внутрішня форма такого звороту утворена як за допомогою головного компонента (*głowa*), що дає вказівку на особистість, так і прикметником *bystra*, який цю особистість окреслює.

Це ж саме можна сказати і про фразеологізм *uparta głowa*, додавши до цього лише те, що синонімом до такого фразеологізму є одне зі значень звороту *ośla głowa*, яке теж характеризує уперту людину, оскільки саме *osioł* у сприйнятті мовців є не тільки тупим і нерозумним, але й украй упертим створінням.

У формуванні вислову *kapuściana głowa* визначальну роль відіграла власне форма голови, але стосовно до особи такий фразеологізм позначає тупу й обмежену людину, інакше, дурня, отже, якщо людину окреслили таким чином, то маємо вказівку на відсутність будь-якої можливості мислення. Саме словосполучення *kapuściana głowa* "головка капусти", вжите для номінативно-оцінної характеристики, створює внутрішню форму цього фразеологізму.

Голова в польській культурі розуміється носіями мови як частина тіла, в якій концентруються думки, розум, через те когось нормально мислячого, наділеного розумом називають *człowiek z głową* на противагу вислову *człowiek bez głowy*. Очевидно, що тут повністю переосмислені обидва словосполучення, оскільки кожна людина має голову і підкреслювати цей факт немає потреби, людина без голови не може існувати і якщо так сказали про когось, то словосполучення вжито в переносному значенні.

Фразеологізми з компонентом-іменником *głowa* "голова" в переважній більшості характеризують внутрішні якості людини, пов'язані з її інтелектуальною діяльністю, і лише такі одиниці, як *uparta głowa*, *wichrowata głowa* та *bystra głowa* позначають інші якості особистості.

Усі фразеологічні одиниці з компонентом *głowa* містять у собі оцінну характеристику (позитивну чи негативну), котра, як правило, створюється за допомогою прикметника, що уточнює метонімічне переосмислення словосполучення.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що найбільша кількість фразеологічних зворотів, що позначає розумову діяльність, має у своєму складі лексему "голова", у свою чергу для позначення почуттів й емоцій особистості у складі певних фразеологічних зворотів передає компонент "серце".

1. Авалиани Ю.Ю. Понятие структурообразовательной типологии фразеологических единиц // Материалы XXV научной конференции профессорско-преподавательского состава. – Самарканд, 1968; 2. Авалиани Ю.Ю., Эмирова А.М. К семантической структуре фразеологических единиц // Вопросы фразеологии. – Самарканд, 1971. – Вып. 217; 3. Гутман Е.А., Литвин Ф.А., Черемисина М.М. Сопоставительный анализ зооморфных характеристик: На материале русского, английского и французского языков // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М., 1977; 4. Ройзензон Л.И. Внутренняя форма слова и внутренняя форма фразеологизма // Вопросы фразеологии. – Ташкент, 1965; 5. Солодуб Ю.П. Образность фразеологизмов и фразеологическая номинация // Фразеологическая номинация. Особенности семантики фразеологизмов: Межвузовский сб. научн. тр. – Ростов-на-Дону, 1989; 6. Эмирова А.М. О тематически стержневых словах в составе некоторых фразеологических единиц современного русского языка. – Самарканд, 1968; 7. Pajdzińska A. Związki frazeologiczne nazywające akt mowy. Semantyka i składnia. – Lublin, 1988; 8. Słownik frazeologiczny języka polskiego / Pod red. S.Skorupki. – Warszawa, 1958-1969. – Т. I-II. 9. Słownik współczesnego języka polskiego / Pod red. B.Dunaja. – Warszawa, 1996.

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Н. Лисюк, канд. філол. наук

ТРАДИЦІЙНИЙ ФОЛЬКЛОРИСТИКА У КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Узагальнено описується сучасний стан традиційної фольклорної парадигми та різновекторні процеси, що відбуваються всередині її, визначено її місце та роль у культурі сучасної України.

Current status of traditional folk-lore paradigm and multi-vector processes occurring are described, as well as its role and place in modern Ukrainian culture.

Традиційний (класичний) фольклор, жанрову парадигму якого становлять твори, зафіксовані в основному в XIX ст. у селянському середовищі, вважає об'єктом дослідження фольклористики переважна більшість вітчизняних науковців. Саме ці традиції визнаються предметом, достойним і замилювання, і дослідження, й реанімації. Понад те, вкоренилися наукові міфи про принципову археологічність дисциплін, що вивчають сферу народної духовної культури, про фольклор і народну культуру як суто селянське мистецтво, яке йде в небуття разом із патріархально-колгоспним селянським укладом і яке слід щонайшвидше позбирати (це дійсно завдання невідкладне) та зберегти хоча б у вигляді

припалих пилком достославної історії музейних експонатів або ж братися негайно відновлювати його шляхом просвіти (що заздалегідь приречено на поразку, як і втілення в живе життя будь-якого роду умоглядних побудов).

Звісно, для такого "русоїстсько"-романтичного погляду є свої підстави, однак зосередженість української науки майже виключно на вивченні класики й архаїки суперечить, м'яко кажучи, здоровому глузду. Адже за цього фольклор неселянського походження або ігнорується взагалі, або ж розглядається як явище зі знаком мінус – не гідний жодної уваги потворний плебейський фольклор, що заслуговує хіба лише презирства [див.